

children – games, learning, work, communication. Is the concept of "socialization" and "social adaptation" children of these families. Identifies difficulties of children from families of internally displaced persons: physical (impairment of memory, vision, sleep disturbance, etc.); social (the formation of adequate social and communicative skills; fear and mistrust; aggression and irritability, etc.); psychological (emotional disorders that manifest in behavioral reactions; thought disorder; mood swings etc.) and socio-pedagogical work (APR-pedagogical technologies), which contains four phases (diagnostic, analysis, search, activity, repeated diagnostics) designed to help in the process of socialization of children with internally displaced families.

Key words: internally displaced persons, socialization, social adaptation, socio-pedagogical work with children of internally displaced families.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2017 р.

Прийнято до друку 24.02.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 378.013.42

Н. О. Максимовська

АНІМАЦІЙНА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Динамічні умови сьогодення зумовлюють пошук механізмів регулювання соціальної життєдіяльності особистостей та груп, що потребують не тільки допомоги та підтримки, але й новітніх технологій інтеграції у соціум. Вимушені переселенці, мігранти та біженці, що стали жертвами політичних, економічних, військових криз, комп'ютерні та Інтернет-адикти, для яких віртуальна взаємодія в інформаційному середовищі підміняє реальне спілкування, люди похилого віку та особи з обмеженими можливостями потребують додаткової уваги в сенсі налагодження соціальних зв'язків у складних обставинах життєдіяльності та ін. Оскільки в широкому розумінні соціальна робота розглядається як інструмент врівноваження соціальних можливостей для гідного людського існування, актуалізується дослідження її специфіки з метою активізації соціальних суб'єктів та олюднення стосунків в умовах знедуховлення та сучасних глобальних викликів. Отже, сучасна соціальна робота має виконувати як традиційні завдання надання допомоги тим, хто цього потребує, так і самопомоги з метою виходу на новий якісний рівень взаємодії соціальних суб'єктів через продуктивну просоціальну діяльність. Анімація як суспільна практика, що має дозвіллеве походження, пододала межі сфери дозвілля і нині набула

ознак наукового підходу, відповідно до якого розробляються механізми забезпечення безпосередньої участі різних категорій громадян у соціально-культурній взаємодії, побудові громадянського суспільства.

Соціальна робота досліджувалася в контексті державної та суспільної допомоги О. Безпалько, В. Бехом, Л. Ваховським, І. Зверевою, А. Капською, С. Харченком та ін. Анімація з культурологічного, соціологічного та педагогічного наукових позицій розглядалася Л. Волик, Т. Лесіною, Л. Тарасовим, М. Ярошенком та ін. Актуальною залишається потреба наукового обґрунтування та реалізації нових підходів до соціальної роботи, зокрема для реалізації принципу «допомоги-самопомоги», а саме реальних стимулів активності, самоорганізації, прямої участі соціальних суб'єктів у процесі соціального вдосконалення. Мета статті – дослідити можливості анімаційної соціально-педагогічної діяльності в сфері соціальної роботи, визначити специфіку її запровадження у напрямі посилення соціальної суб'єктності осіб та груп.

Сучасне розуміння ідеї соціальної роботи вийшло за межі виключно допоміжного її характеру і трактується з різних точок зору, але загалом у напрямі реалізації соціальної політики та громадської активізації. Наприклад, «соціальна робота – це вплив громадськості, професіоналів, індивідів на соціальне облаштування суспільства завдяки формуванню й реалізації державної соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для життєдіяльності кожної людини, сім'ї, громади [5, с. 86]. Вочевидь, у цьому трактуванні акцентується на інтеграції зусиль різних соціальних суб'єктів, які мають вдосконалювати соціальну сферу життєдіяльності.

Поглиблюється розуміння соціальної роботи через її наукові та професійно-діяльнісні аспекти. Так, автори підручника (С. Харченко, Л. Ваховський та ін.) вважають, що «соціальна робота – базове поняття, що об'єднує коло феноменів реального світу» [6, с. 49]. З одного боку, це «базове поняття ідентифікує певну галузь наукового знання про процес допомоги у труднощах, що виникають у життєвому сценарії особистості, у результаті різних біосоціальних і соціопсихологічних чинників» [6, с. 50], з іншого – різнорівнева цілеспрямована діяльність, що утворює соціокультурний інститут та ідентифікує певну професію в суспільстві.

Узагальнюють підходи до розуміння сутності цієї суспільної практики автори підручника «Соціальна робота в Україні», котрі наголошують, що соціальна робота – інструмент реалізації державної соціальної політики, допомога населенню у кризових або важких ситуаціях, надання соціальних послуг [10, с. 6]. Водночас, основними завданнями соціальної роботи як виду суспільної діяльності є покращення соціального самопочуття людини, вдосконалення умов її життя, забезпечення відповідного соціального функціонування, гармонізація системи відносин у сім'ї, колективі, суспільстві в цілому [10, с. 6].

На нашу думку, перспективним є підхід, презентований В. Бехом, який стверджує, що «продуктивною є ідея вивчення громадянського суспільства як сфери самовідтворення родового життя людини, в якій формується й стало функціонує взаємопідтримка між індивідами і сформувалась відповідальність роду за життя окремої людини, що нині визріла і організаційно оформляється у систему соціальної роботи» [2, с. 27]. Саме така наукова позиція дозволяє розширити можливості соціальної роботи в Україні, зокрема застосувати анімаційний підхід.

Алгоритм формування громадянського суспільства полягає у поетапному відтворенні потреб кожного з рівнів: людини – сім'ї – трудового колективу – станів, специфічних груп/верств – населення країни. При цьому сутність механізму становлення громадянського суспільства засобами соціальної роботи полягає у обміні діяльностями між ними [2, с. 31]. Однак, на нашу думку, треба уникати споживчої настанови, яка формує пасивність соціальних суб'єктів. Справедливим є те, що «соціальні працівники, зі свого боку, докладають зусиль до задоволення потреб клієнтів, а вони, після споживання соціальних послуг, вступають у процес виробництва й віддають споживану енергію у суспільство» [2, с. 31]. Отже, це стає передумовою вдосконалення соціального існування, адже громадянське суспільство передбачає розвиток потреб суб'єктів соціуму, зокрема й духовних, стимулювання їх соціальної творчості у предметному полі культури.

Дослідження поняття «соціальна робота» в широкому розумінні покладатиметься в основу трактування терміну «сфера соціальної роботи», оскільки це доволі комплексне утворення і має бути розглянуте окремо. У загальному розумінні «сфера – це галузь, межі поширення будь-чого, середовище, суспільне оточення» [12]. У безпосередньому зв'язку із розумінням сфери соціальної роботи постає поняття «соціальні сфери», яке трактується як «галузі, що надають різноманітні послуги для населення, сукупність галузей, підприємств, організацій, які безпосередньо визначають спосіб і рівень життя людей, їх добробут і задоволення різних потреб. До системи соціальної сфери належать заклади торгівлі, громадського харчування, житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, освіти, культури, мистецтва, науки, зв'язку, легкої та харчової промисловості, машинобудування, сільського господарства, транспорту тощо» [5, с. 96].

Просторовий та інституційний бік сфери соціальної роботи характеризує поняття «соціальне середовище» як складне багаторівневе утворення, конкретний прояв суспільних стосунків, що мають місце в суспільстві, в якому живе і розвивається особистість, сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), які впливають на її свідомість і поведінку [5, с. 94]. Взаємопроникнення змісту двох вказаних дефініцій дозволяють сформулювати інтегроване поняття сфери соціальної роботи як складової загального соціально-культурного простору, що відображає

актуальний стан соціально-духовних потреб різних соціальних суб'єктів, розмаїття видів та змістового наповнення діяльності щодо їх задоволення у відповідній інфраструктурі. Просторово-інституціональне середовище сфери соціальної роботи складають специфічні заклади соціального захисту та безпосередньо не призначені для цього установи, де реалізуються потреби й здійснюється соціальна робота (зклади освіти, соціальної сфери, обслуговування тощо). Сфера соціальної роботи має різні рівні реалізації (особистість, група, суспільство) й специфіку управління (наукова обґрунтованість, законодавче регулювання, кадровий та ресурсний потенціал).

Вищенаведене зумовлює розуміння анімаційної соціально-педагогічної діяльності у сфері соціальної роботи як механізму залучення та активізації соціальних суб'єктів до вдосконалення соціальної життєдіяльності на основі принципу «допомога-самопомоги». Методологічним підґрунтям здійснення анімаційної соціально-педагогічної діяльності є соціально-педагогічна парадигма («парадигма» – зразок, сукупність теоретичних та методологічних передумов, що визначають конкретне наукове дослідження, яка втілюється в науковій практиці на певному етапі, є основою вибору проблем, а також моделлю, взірцем для вирішення дослідницьких завдань) [5, с. 354], сутність якої визначена та підтверджена вченими (О. Безпалько, І. Зверева, І. Липський, А. Рижанова). Зміст соціально-педагогічної парадигми – триєдність соціальних процесів, що відбуваються в різноманітних соціально-педагогічних інститутах соціуму під впливом спеціально організованої діяльності. До них належать процеси соціального розвитку особистості, включення людини в соціум, педагогічного перетворення соціуму.

Оскільки анімація має дозвіллеве походження, доцільним є аналіз наукових позицій, які пов'язують соціальну роботу та сферу дозвілля. Ідея соціально-педагогічного регулювання соціального розвитку суб'єктів соціуму зумовлена як особливостями становлення сфери дозвілля у філогенезі, так і аналізом наукових праць учених, предметом уваги яких став зарубіжний досвід соціальної роботи як складової соціально-культурної діяльності, розвиток зарубіжної та вітчизняної педагогіки дозвілля (В. Дуліков, Т. Вдовенко, А. Воловик, В. Воловик, І. Ісаєва, Ю. Кротова, І. Новікова). Вони зазначають, що сфера дозвілля, за умови реалізації її виховного спрямування, є невід'ємною складовою і соціальної роботи, і педагогіки водночас. Хоча вчені не вивчали можливості соціально-педагогічної діяльності у сфері дозвілля, напрями їх досліджень перетинаються і здебільшого стосуються активізації соціальних суб'єктів і педагогізації дозвіллевої сфери.

Наприклад, В. Дуліков зазначає, що соціальна робота має допомагати людині не тільки в традиційних сферах, але й культурі, зрозуміло, що тут збігаються інтереси соціальних працівників, соціальних педагогів та організаторів дозвіллево-рекреаційної або

культурно-дозвіллевої сфери. Помітно, що напрями їх діяльності збігаються чи перехрещуються [4]. На наш погляд, автор дещо ототожнює соціальну роботу та соціальну педагогіку, однак англomовним країнам це притаманне, оскільки рівень соціальності населення там настільки високий, що реалізується в соціальній роботі, в контексті якої здійснюється, зокрема соціально-педагогічна за змістом діяльність.

З подібних позицій Т. Вдовенко аналізує соціальну роботу у сфері дозвілля в країнах Західної Європи й серед інших формулює висновки, які стають підґрунтям для подальшого дослідження анімаційної соціально-педагогічної діяльності (далі АСПД) у сфері соціальної роботи. По-перше, соціальна робота у сфері дозвілля в країнах Західної Європи містить значний педагогічний потенціал, оскільки її визначальна сутність – активізація внутрішніх ресурсів людини та створення оптимальних умов їх реалізації [3]. Для нас цей висновок важливий, оскільки акцентує на необхідності створення умов для задоволення потреб осіб. По-друге, дозвілля в системі соціального життя розглядається, з одного боку, як середовище для створення нових можливостей особистісної самореалізації, з іншого, як фактор забезпечення саморозвитку культури через зміну норм, систем цінностей, стилів життя та зразків поведінки, що гарантують культурну трансмісію та компенсують негативні наслідки порушень культурного балансу в суспільстві [3]. Така думка вченої, яку ми поділяємо, створює передумови для обґрунтування нових позицій щодо посилення соціально-виховного спрямування сфери соціальної роботи.

В контексті громадянського суспільства та громадянських ініціатив розглядають анімаційну діяльність Т. Лесіна, Л. Тарасов, М. Ярошенко. Наприклад, «в традиціях західних фахівців анімація є рухом суспільних груп та особистостей у процесі створення, збереження та розвитку інститутів громадянського суспільства» [13, с. 5]. На думку М. Ярошенка, «громадянське суспільство – це, власне, є той соціокультурний простір, горизонтальний зріз суспільства, в який вбудовується соціально-культурна діяльність (частина якої анімація) з її виховним потенціалом, спрямованим на вільну реалізацію соціальної активності людей, їх громадянської, творчої ініціативи» [13, с. 6].

Таким чином, відходимо від вузького дозвіллевого розуміння анімації і погоджуємося з тим, що «анімація – особливий напрям педагогічної діяльності в соціально-культурному середовищі, що забезпечує оптимізацію особистісної активності в системі її соціальної взаємодії, яка розгорнута в предметному полі культури» [13, с. 17]. Анімацію в цьому сенсі можна розглядати як спосіб самоорганізації та самозбереження суспільства, що презентує її соціально-педагогічний аспект вдосконалення умов соціальної життєдіяльності соціальних суб'єктів і покладається в основу реалізації анімаційної соціально-педагогічної діяльності у сфері соціальної роботи.

Не менш важливим є те, що «Анімаційна діяльність – процес глибинної (буттєвої) взаємодії людини з оточуючим світом, під час якого відбувається задоволення та зростання її духовних потреб» [11, с. 31]. Це підкреслює механізм участі у суспільних процесах просоціальної спрямованості через вдосконалення мотиваційної сфери особистості.

Сучасна енциклопедична соціально-педагогічна література містить визначення соціально-педагогічної анімації Т. Лесіної: «Анімація соціально-педагогічна – свідомо діяльність, спрямована на спонукання певного індивіда, групи, громади до усвідомлення прихованого потенціалу, створення умов для повнішої реалізації різнобічних можливостей людини, здійснення соціокультурних та соціоосвітніх програм і проєктів. У педагогічному контексті анімація – це вид соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на реалізацію певних дій з метою оздоровлення соціального клімату певного середовища, створення атмосфери креативності, допомоги людям адаптуватися до соціальних змін, сприяння їх інтеграції в соціокультурний простір, спонукання до взаємодії та порозуміння людей у групі» [9, с. 12–13].

Отже, на нашу думку, анімаційна діяльність – це суспільна практика, у процесі якої відбувається активізація соціально-позитивної взаємодії у соціальному середовищі. Анімаційна діяльність у сфері соціальної роботи полягає у реалізації суспільної практики, яка сприяє не стільки задоволенню вітальних та соціальних потреб суб'єктів соціальної взаємодії, скільки підвищує рівень духовних прагнень та обґрунтованої вмотивованості під час вдосконалення умов життєдіяльності. Сутність анімаційної соціально-педагогічної діяльності виявляється у посиленні соціальної суб'єктності та виявленні соціальної творчості учасників, що сприяє соціальному вдосконаленню, консолідації спільнот, виробленню просоціальних ініціатив.

У широкому розумінні анімаційна соціально-педагогічна діяльність – процес активізації та надихання соціальних суб'єктів у процесі набуття соціальності на суспільні перетворення (локальні, регіональні), соціальну творчість (різного рівня й інтенсивності), вдосконалення соціокультурних умов існування соціальних суб'єктів (власними можливостями або із використанням різноманітних ресурсів), що ґрунтується на активній просоціальній суб'єктній позиції та інтенсивній соціальній взаємодії.

Специфіка анімаційної соціально-педагогічної діяльності полягає у тому, що під час її запровадження відбувається: посилення самоорганізованості (соціальна суб'єктивізація), прискорення механізму соціальної каталізації в межах інформаційного суспільства (розвиток соціального інтересу, активності та відповідальності), інтенсифікація соціально-позитивних дій (умотивована ініціативізація, що сприяє динаміці соціальної творчості) як у сфері соціальної роботи, так і у відкритому просторі міста, регіону, країни.

Визначаючи специфіку АСПД у сфері соціальної роботи, зауважимо, що вона залежить від структурних елементів цієї сфери, враховує потреби соціальних суб'єктів та їх соціально-ціннісний потенціал, на основі яких здійснюється діяльність; зумовлена особливостями соціального розвитку та масштабу соціального простору, який засвоюється через діяльність; ґрунтується на можливостях двосторонньої гармонізації соціально-виховних впливів (особистість-середовище).

На наш погляд, якщо сутність анімації полягає в ініціації соціальної суб'єктності, характеризує якість соціальної взаємодії, то серед напрямів АСПД (адаптація, профілактика, корекція, реабілітація та ін.) немає такого, який би не потребував виявлення власної активності соціального суб'єкта. Отже, анімація може характеризувати високий рівень соціальної суб'єктності під час, наприклад, підвищення адаптаційного потенціалу, або високий рівень соціальної взаємодії надає нових якісних характеристик реабілітаційному процесу. Таким чином, радше анімація – це нова якість діяльності, якісна характеристика СПД. Загальною метою її організації є пробудження, одухотворення й активізація (як наслідок – самоактивізація) суто людських сутнісних духовних і соціальних потенцій соціальних суб'єктів, результатом яких є натхнення на продуктивне соціальне життя і творчість, гармонізацію соціальних відносин.

Таким чином, розгляд особливостей анімаційної соціально-педагогічної діяльності дозволяє зазначити, що в сучасних умовах актуальним є не тільки допоміжний та підтримуючий підходи у сфері соціальної роботи, але й відкривається перспектива активізації соціальних суб'єктів для вирішення соціальних проблем шляхом самоорганізації, залучення до цінностей культури. Під час запровадження анімаційної СПД у сфері соціальної роботи інтегруються: специфіка цієї сфери (різноманітна інфраструктура, актуальні для суб'єкта соціальні послуги, можливість участі у просоціальних процесах, особливості регламентації), характеристики та засоби анімації (творча спрямованість, гармонійна взаємодія, активне консолідуюче спрямування, виявлення та вивільнення прихованого потенціалу, мотивування до ініціативи). Перспективами подальшого дослідження є визначення специфіки анімаційної соціально-педагогічної роботи з різними соціальними суб'єктами, кризовими соціальними групами, можливості її реалізації у різних закладах сфери соціальної роботи.

Список використаної літератури

- 1. Безпалько О. В.** Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К.: Центр учб. літ., 2009. – 208 с.
- 2. Бех В. П.** Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія / В. П. Бех. – К., 2008. – 599 с.
- 3. Вдовенко Т. В.** Теорія і методика соціальної роботи в сфері досуга в країнах Західної Європи :

дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.06 / Т. В. Вдовенко. – М., 1999. – 279 с.

4. Дуликов В. З. Социально-культурная работа за рубежом [Электронный ресурс] : учеб. пособие / В. З. Дуликов. – М. : МГУКИ, 2003. – Режим доступа: http://www.pedlib.ru/Books/3/0197/3_0197-1.shtml.

5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві. – Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.

6. Історія, теорія і практика соціальної роботи в Україні: навч. посіб. / Упоряд.: С. Я. Харченко, М. С. Кратінов, Л. Ц. Ваховський та ін. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 408 с.

7. Караман О. Л. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України : монографія / Олена Леонідівна Караман ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – 448 с.

8. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 «Соц. педагогіка» / Рижанова Алла Олександрівна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2005. – 44 с.

9. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / За ред. І. Д. Звереві. – К. : Центр учб. літ., 2008. – 336 с.

10. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.

11. Тарасов Л. В. Социокультурная анимация в XXI веке: концепция развития социально-поддерживающих гражданских инициатив : монография / Л. В. Тарасов. – М. : Русаки, 2012. – 223 с.

12. Тлумачний словник української мови: понад 12500 ст. (близько 40000 слів) / [за ред. В. С. Калашника]. – 2-ге вид., випр. і допов. – Харків : Прапор, 2006. – 992 с.

13. Ярошенко Н. Н. Социально-культурная анимация : учеб. пособие / Н. Н. Ярошенко. – Изд. 2-е, испр. и доп. / Н. Н. Ярошенко. – М. : МГУКИ, 2005. – 126 с.

Максимовська Н. О. Анімаційна соціально-педагогічна діяльність у сфері соціальної роботи

В статті розглядається соціальна робота у контексті допоміжного та активізуючого підходів. Доведено, що соціальна робота має виконувати як традиційні завдання надання допомоги тим, хто цього потребує, так і самопомоги з метою виходу на новий якісний рівень взаємодії соціальних суб'єктів через продуктивну просоціальну діяльність. Встановлено, що в сучасних умовах актуалізується анімаційна соціально-педагогічна діяльність як механізм залучення соціальних суб'єктів до розбудови громадянського суспільства, зокрема у сфері соціальної роботи. Анімаційна соціально-педагогічна діяльність, як процес активізації та надихання соціальних суб'єктів у процесі набуття соціальності на суспільні перетворення, має активний характер, випереджальний ефект, сприяє ініціативності та консолідованості суб'єктів соціуму.

Ключові слова: соціальна робота, анімація, соціальний суб'єкт, анімаційна соціально-педагогічна діяльність.

Максимовская Н. А. Анимационная социально-педагогическая деятельность в сфере социальной работы

В статье рассматривается социальная работа в контексте вспомогательного и активизирующего подходов. Доказано, что социальная работа выполняет как традиционные задачи оказания помощи тем, кто в ней нуждается, так и самопомощи с целью выхода на новый качественный уровень взаимодействия социальных субъектов через продуктивную просоциальную деятельность. Установлено, что в современных условиях актуализируется анимационная социально-педагогическая деятельность как механизм привлечения социальных субъектов к совершенствованию гражданского общества, в том числе в сфере социальной работы. Анимационная социально-педагогическая деятельность, как процесс активизация и одухотворения социальных субъектов в процессе развития социальности на общественные преобразования, имеет активный характер, упреждающий эффект, способствует инициативности и консолидированности субъектов социума.

Ключевые слова: социальная работа, анимация, социальный субъект, анимационная социально-педагогическая деятельность.

Maksymovska N. Social-pedagogical Animation Activities in Social Work

The article reviews social work in the context of assistance and activation approaches, because the concept of social work passed the line of its exclusively problem-solving nature and is viewed from various points of view as a direction of social politics and civic activation. It proves that social work must complete both traditional tasks of providing help to those in need and the tasks of self-assistance, aimed at emerging on a new social subjects' interaction quality level through productive pro-social activities. Animation activities in social work are a social praxis that does not simply ensure satisfaction of vital and social needs of social interaction subjects, but rather raises the level of mental requests and justified motivation during improvement of life conditions. Research revealed that, under contemporary conditions, social-pedagogical animation activities gain significance as a mechanism of involving social subjects in creating civic society, mainly in social work. Social-pedagogical animation activities as a process of activating and inspiring social subjects to transform society during sociality gaining are active in nature, preemptive in effect, and they facilitate initiative and consolidation of society's subjects. Future goals of research will include defining characteristic features of social-pedagogical animation work with various age and crisis social groups and its possible implementation in institutional and environmental field of social work.

Key words: social work, animation, social subject, social-pedagogical animation activities.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2017 р.

Прийнято до друку 24.02.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Рассказова О. І.